

MIGRACIJOS PATIRTIS – PRANAŠUMAS AR TRŪKUMAS LIETUVOS DARBO RINKOJE?

DOVILĖ ŽVALIONYTĖ

Straipsnyje¹ nagrinėjama, kaip migracijos patirtis veikia grįžusių migrantų integraciją į Lietuvos darbo rinką. Jame pristatomi empiriniai 2013 m. grįžusių migrantų patirties, įgytos užsienyje, vertinimo Lietuvos darbo rinkoje tyrimo rezultatai, kurie remiasi reprezentatyviomis Lietuvos gyventojų, į Lietuvą gyventi grįžusių migrantų ir Lietuvos darbdavių apklausomis. Straipsnyje analizuojama, ar migracijos patirtis

¹ Šis straipsnis parengtas įgyvendinant tyrimą „Savi ar svetimi: grįžusių migrantų integracija į Lietuvos darbo rinką ir visuomenę“, kurį vykdė Viešosios politikos ir vadybos institutas (VPVI, www.vpvi.lt), o finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarstis Nr. MIP-020/2013). Tyrimo laikotarpis – 2013 m. kovas–2015 m. balandis. Už palaikymą ir konstruktyvias pastabas nuoširdi padėka tyrimą kartu vykdžiusiems kolegoms iš VPVI, tinklo GLL | Globalios Lietuvos lyderiai l. e. p. vadovei Kotrynai Stankutei-Jaščemskienei ir projektų vadovei Linai Dusevičienei, taip pat šio straipsnio anoniminiam recenzentui (-ei). Tyrimo rezultatų taip pat nebūtų pavykę pasiekti be geranoriško grįžusių migrantų, darbdavių ir visuomenės dalyvavimo apklausose bei jas atlikusių visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovių „Baltijos tyrimai“ (ypač projektų vadovo Romo Mačiūno) ir „Vilmorus“ (ypač projektų vadovės Jūratės Letkauskienės).

Dovilė Žvalionytė – Viešosios politikos ir vadybos instituto tyrimų vadovė, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Europos studijų katedros lektorė (el. paštas: dovile.zvalionyte@tspmi.vu.lt).

© Dovilė Žvalionytė, 2015

Straipsnis įteiktas redakcijai 2015 m. sausio 9 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2015 m. kovo 26 d.

Lietuvos darbo rinkoje yra pranašumas, ir tikrinamos dvi hipotezės: pirmą, kad migracijos patirtis dažniau yra pranašumas tiems, kurie užsienyje dirbo kvalifikuotus, t. y. iššimokslinimo ir profesinės patirties lygį atitinkančius darbus, antra, kad migracijos patirtis dažniau yra pranašumas su užsieniu labiau susijusiose įmonėse ir sektoriuose. Straipsnyje taip pat keliama idėja, jog paaiškinti gana skeptišką migracijos patirties vertinimą Lietuvos darbo rinkoje gali tai, kad grįžimas iš užsienio Lietuvos visuomenėje, įskaitant darbdavius, neretai yra suvokiamas kaip nesėkmės signalas. Galiausiai, remiantis tyrimo rezultatais, pateikiamos rekomendacijos Lietuvos migracijos politikai, pabrėžiant, kad reiktų kur kas daugiau dėmesio skirti grįžusių migrantų integravimuisi ir imtis priemonių, kurios padėtų padidinti Lietuvos darbo rinkos imlumą užsienyje įgytai patirčiai².

Ivadas

Ryšių su į užsienį išvykusiais gyventojais išlaikymas ir jų sugrįžimo skatinimas jau beveik dešimtmetį Lietuvos strateginiuose politiniuose dokumentuose įvardijamas kaip vienas pagrindinių migracijos srities tikslų³. Aiškinantis, kokios priemonės padėtų jį pasiekti, atliktas ne vienas valstybės institucijų užsakytas ar nevyriausybinų organizacijų inicijuotas tyrimas⁴, o ekonominio augimo laikotarpiu

² Straipsnis remiasi Dovilės Žvalionytės daktaro disertacija *Grįžusiųjų migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

³ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Dėl Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 metų plano patvirtinimo“, 2007 m. balandžio 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 416; Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Dėl ‘Globalios Lietuvos’ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 metų programos patvirtinimo“, 2011 m. kovo 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 389.

⁴ Pilietinės visuomenės institutas, *Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai*, Vilnius, 2005; Barcevičius Egidijus et al., *Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Tėvynę priemonės*, Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas, 2005; Motieka Egidijus, Adomėnas Mantas, Daniliauskas Jonas, *Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išėvijos atžvilgiu*, Vilnius: Strateginių studijų centras, 2006; Viešosios politikos ir vadybos institutas, „*Protų nutekėjimo*“ mažinimas ir „*protų*“ susigrąžinimas, Vilnius, 2006; Užsienio lietuvių rėmimo centras, *Užduotis Lietuvai – nuo protų nutekėjimo prie protų pritraukimo*, 2008; Adomėnas Mantas et al., „*Globalios Lietuvos*“ plėtros koncepcija, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2008; Barcevičius Egidijus et al., *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo įvertinimas*, Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas, 2009.

2006–2007 m. buvo vykdomi ir specialūs projektai, skirti paskatinti išvykusiuosius grįžti namo⁵. Pažymėtina, kad politikos priemonės yra skirtos beveik išimtinai emigrantams, siekiant paskatinti juos priimti sprendimą grįžti ir palengvinti jiems persikėlimą į kilmės šalį, tačiau labai mažai dėmesio skiriama grįžusiųjų⁶ integravimuisi. Atitinkamai beveik nėra ir mokslinių tyrimų, analizuojančių į Lietuvą grįžusių migrantų integraciją. Mokslinėje literatūroje vyraujant emigracijos tematikos darbams⁷, tik keliuose pastarųjų metų tyrimuose analizuojama grįžtamoji migracija, ją skatinantys ar, priešingai, apsunkinantys veiksniai⁸. Tuose tyrimuose daugiausia nagrinėjamos

⁵ Plačiau apie politikos priemones, vykdytas iki 2012 m., žr. Budginaitė Irma, „Politiniai grįžtamosios migracijos veiksniai: politikos priemonės ir jų sėkmė“, Barcevičius Egidijus, Žvalionytė Dovilė (red.), *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, Vilnius: Vaga, 2012, p. 167–213.

⁶ Grįžę migrantai šiame tyrime apibrėžiami kaip asmenys, kurie buvo išvykę nuolat gyventi į užsienį ilgesniam nei 1 metų (12 mėnesių) laikotarpiui po 1990 m., bet tyrimo metu nuolat gyveno Lietuvoje.

⁷ Pavyzdžiui, Karpavičius Sigitas, „Emigracijos poveikis Lietuvos ekonomikai“, *Pinių studijos* 36 (2), 2006, p. 21–41; Lietuvos laisvosios rinkos institutas, *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*, Vilnius, 2006; Martinaitis Žilvinas, Žvalionytė Dovilė, „Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome, ką turėtume žinoti?“, *Politologija* 3 (47), 2007, p. 112–34; Kairienė Saulė, Jakštienė Saulė, Narbutas Valdas, „The Influence of Emigration Assumptions for Human Resources Development in Lithuania“, *Socialiniai tyrimai* 14 (4), 2008, p. 71–77; Sipavičienė Audra, Gaidys Vladas, *Požiūris į emigraciją ir emigrantus: Lietuvos gyventojų ir užsienio lietuvių bendruomenių atstovų požiūrio į emigraciją tyrimas*, Vilnius: Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008; Čiarnienė Ramunė, Kumpikaitė Vilmantė, Taraškevičius Audrius, „Makroekonominių veiksnių poveikis žmonių migracijos procesams: teoriniai ir praktiniai aspektai“, *Ekonomika ir vadyba* 14, 2009, p. 553–559; Karalevičienė Jurgita, Matuzevičiūtė Kristina, „Tarptautinės emigracijos ekonominių priežasčių analizė Lietuvos pavyzdžiu“, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 4 (1), 2009, p. 143–151; Kasnauskienė Gindra, Šiaudvytis Tomas, „Gyventojų emigracijos poveikio darbo rinkai vertinimas“, *Lietuvos statistikos darbai*, Nr. 49, 2010; Kumpikaitė Vilmantė, Žičkutė Ineta, „Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė“, *Economics and Management* 17 (2), 2012; Rakauskienė Ona Gražina, Ranceva Olga, „Threat of Emigration for the Socio-Economic Development of Lithuania“, *Business, Management and Education* 11 (1), 2013, p. 77–95.

⁸ Barcevičius E. et al., *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo įvertinimas*; Sipavičienė Audra, Gaidys Vladas, Dobrynina Margarita, *Grįžtamoji migracija: teorinės įvalgos ir situacija Lietuvoje*, Tarptautinės migracijos organizacijos

tokios temos kaip grįžimo potencialas, motyvai, grįžtančiųjų charakteristikos, visuomenės ir žiniasklaidos požiūris į grįžtančius migrantus, valstybės politika skatinant emigrantus grįžti, tačiau gana retai dėmesio skiriama grįžusiųjų integracijai⁹.

Migracijos tyrimuose tiek Lietuvoje, tiek užsienyje grįžtamajai migracijai ir jos padariniams aiškinti dažnai pasitelkiama žmogiškojo kapitalo teorinė prieiga. Žmogiškasis kapitalas apima asmens žinias ir įgūdžius, naudojamus kuriant ekonominę vertę¹⁰. Migracijos procesas, kurio metu asmuo patenka į jam ar jai nepažįstamą socialinę, kultūrinę ir profesinę aplinką, paprastai siejamas su migruojančiųjų žmogiškojo kapitalo padidėjimu. Tiesa, esama abejojančiųjų, ar, pavyzdžiui, kvalifikuotiems asmenims emigravus dirbti kvalifikacijos nereikalaujančių darbų, žmogiškasis kapitalas taip pat didėja ar, priešingai, yra iššvaistomas¹¹. Vis dėlto pastarųjų metų kai kuriuose tyrimuose teigiama, kad ir tokios migracijos patirtys prisideda prie žmogiškojo kapitalo kaupimo¹², todėl teoriškai migracijos patirtis kilmės šalies darbo rinkoje turėtų būti vertinama kaip pranašumas, užtikrinti santykinai didesnę atlyginimą (angl. *wage premium*) ir taip palengvinti grįžusių migrantų integravimąsi.

Vilniaus biuras, 2009; Glinskienė Rasa, Petuškienė Edita, „Pasaulinės ekonominės krizės poveikis lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams“, *Ekonomika ir vadyba* 14, 2009, p. 763–771; Ražanauskaitė Justina, Brazienė Rūta, „Grįžtamoji lietuvių emigracija: prielaidos, požiūriai, kontekstas“, *Filosofija. Sociologija* 21 (4), 2010, p. 285–297.

⁹ Grįžusių migrantų integracija nagrinėjama: Barcevičius Egidijus, Žvalionytė Dovilė, red., *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, Vilnius: Vaga, 2012; Žvalionytė Dovilė, *Grįžusiųjų migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

¹⁰ Mincer Jacob, „Investment in Human Capital and Personal Income Distribution“, *Journal of Political Economy* 66, 1958; Becker Gary S., *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*, 3 leid., University of Chicago Press, 1964.

¹¹ Mattoo Aaditya, Neagu Ileana Cristina, Özden Çağlar, „Brain Waste? Educated Immigrants in the US Labor Market“, *Journal of Development Economics* 87 (2), 2008, p. 255–69.

¹² Williams Allan, Baláz Vladimir, *International Migration and Knowledge*, Routledge, 2008.

Empiriniuose tyimuose, nagrinėjančiuose, ar grįžę migrantai iš tiesų gauna santykinai didesnę atlyginimą nei migracijos patirties neturintys darbuotojai, dažniausiai aptinkamas teigiamas, tačiau skirtingo masto poveikis. Kalbėdami apie Vidurio ir Rytų Europos regioną, Reineris Martinas ir Dragosas Radu, analizuodami 2001–2007 m. duomenis, nustatė, kad Čekijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Rumunijoje ir Vengrijoje grįžusieji vidutiniškai gauna nuo 10 iki 30 proc. didesnę atlyginimą nei neišvykusieji¹³. Mihailas Hazanas, nagrinėdamas 2006–2007 m. duomenis, aptiko, kad Latvijoje grįžę migrantai gauna apie 15 proc. didesnę atlyginimą dėl migracijos, tačiau poveikis yra heterogeniškas: pirma, vyrai gauna gerokai daugiau (apie 20 proc.) nei moterys (apie 6 proc.), antra, pagal pajamas esantys viršutiniame kvartilyje grįžę migrantai gauna apie 40 proc. daugiau nei migracijos patirties neturintys asmenys, o esantys apatiniame kvartilyje – net apie 20 proc. mažiau¹⁴. J. Williamo Ambrosinio ir kitų tyrimo duomenimis, 2000–2003 m. į Rumuniją iš Austrijos, JAV ir Ispanijos grįžę migrantai gavo vidutiniškai 12–14 proc. didesnę atlyginimą nei migracijos patirties neturintys asmenys¹⁵. O Catherine'os Y. Co ir kitų tyrimas parodė, kad Vengrijoje atlyginimo padidėjimas būdingas tik grįžusioms moterims, bet ne vyrams (1993–1994 m. duomenys)¹⁶. Pagrindinė išvada, kurią galima padaryti iš ankstesnių tyrimų rezultatų, – kad migracijos patirties poveikis integravimuisi kilmės šalyje grįžus yra heterogeniškas, o jį lemiantys veiksniai yra gana menkai ištirti. Atsižvelgiant į tai, šiuo straipsniu siekiama prisidėti prie geresnio grįžusių migrantų integravimosi į kilmės šalies darbo rinką paaiškinimo.

¹³ Martin Reiner, Radu Dragos, „Return Migration: The Experience of Eastern Europe“, *International Migration* 50 (6), 2012, p. 109–128.

¹⁴ Hazans Mihails, „Effect of Foreign Experience on Return Migrants' Earnings: Causality and Heterogeneity“, *CEPR Discussion Papers*, 2008, <www.cepr.org/meets/wkcn/2/2395/papers/HazansFinal.pdf>.

¹⁵ Ambrosini et al., „The Selection of Migrants and Returnees“.

¹⁶ Co Catherine Y., Gang Ira N., Yun Myeong-Su, „Returns to Returning“, *Journal of Population Economics* 13 (1), 2000, p. 57–79.

Šiame straipsnyje argumentuojama, kad esamuose grįžusiųjų integracijos tyrimuose nėra atsižvelgiama į grįžtančius migrantus priimančios darbo rinkos ypatybes ir vadovujamasi prielaida, kad kilmės šalies darbo rinkoje migracijos patirtis yra adekvačiai įvertinama – dažniausiai kaip pranašumas. Tam prieštarauja informacijos asimetrijos ir signalizavimo teorijos¹⁷, anot kurių, darbo rinkoje tarp potencialaus darbdavio ir potencialaus darbuotojo egzistuoja informacijos asimetrija – pirmasis jų turi daug mažiau informacijos apie tikruosius antrojo gebėjimus. Kalbant apie grįžusius migrantus, informacijos asimetrija gali būti santykinai dar didesnė, nes dalis jų patirties yra įgyta darbdaviui nepažįstamoje darbo rinkoje. Tokiu atveju darbdaviams tenka arba tiesiog ignoruoti potencialaus darbuotojo migracijos patirtį, arba vadovautis ja kaip „signalu“ apie potencialų darbuotojo produktyvumą. „Signalas“ priklauso nuo to, kaip darbdaviai vertina emigracijos ir grįžimo patirtį – teigiamai ar neigiamai, o tai savo ruožtu daro įtaką jų pasirinkimui samdyti iš užsienio grįžusį asmenį ar ne. Žvelgiant visos šalies mastu, nuo vyraujančio darbdavių požiūrio priklauso grįžusių migrantų integravimosi sklandumas. Taigi darbo rinkos imlumas migracijos patirčiai yra svarbus veiksnys, kuriam daugiau dėmesio turėtų skirti tiek migracijos procesų tyrėjai, tiek migrantų kilmės šalys, įgyvendinančios grįžtamosios migracijos skatinimo politiką.

Straipsnyje pristatomi empiriniai grįžusių migrantų patirties, įgytos užsienyje, vertinimo Lietuvos darbo rinkoje tyrimo rezultatai. Pirmoji straipsnio dalis yra skirta čia naudojamiems duomenims ir jų rinkimo metodams aptarti. Antroje dalyje analizuojama, ar migracijos patirtis Lietuvos darbo rinkoje yra pranašumas, ir tikrinamos dvi hipotezės: *pirma*, kad migracijos patirtis dažniau yra pranašumas

¹⁷ Informacijos asimetrijos ir signalizavimo teorijos pirmiausia buvo išplėtos šiuose darbuose: Akerlof George A., „The Market for ‘Lemons’: Quality Uncertainty and the Market Mechanism“, *The Quarterly Journal of Economics* 84 (3), 1970, p. 488; Spence Michael, „Job Market Signaling“, *The Quarterly Journal of Economics* 87 (3), 1973, p. 355–374.

tiems, kurie užsienyje dirbo kvalifikuotus, t. y. išsimokslinimo ir profesinės patirties lygį atitinkančius, darbus, *antra*, kad migracijos patirtis dažniau yra pranašumas su užsieniu labiau susijusiose įmonėse ir sektoriuose. Trečioje straipsnio dalyje keliama idėja, jog paaiškinti skeptišką migracijos patirties vertinimą Lietuvos darbo rinkoje gali tai, jog grįžimas iš užsienio Lietuvos visuomenėje, įskaitant darbdavius, dažnai yra suvokiamas kaip nesėkmės signalas. Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus, ketvirtoje dalyje pateikiamos rekomendacijos Lietuvos migracijos politikai, pabrėžiant, jog reikėtų kur kas daugiau dėmesio skirti grįžusių migrantų integravimuisi ir imtis priemonių, kurios padėtų padidinti darbo rinkos imlumą užsienyje įgytai patirčiai.

1. Tyrimo duomenys

Svarbiausias straipsnyje naudojamų empirinių duomenų šaltinis yra 2013 m. atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų, į Lietuvą gyventi grįžusių migrantų ir Lietuvos darbdavių apklausos. Atlikti tokios visuomenės grupės kaip grįžę migrantai reprezentatyvią apklausą nėra paprasta, nes nesama tikslios statistikos apie migracijos patirties turinčių gyventojų skaičių, charakteristikas ar pasiskirstymą šalies teritorijoje. Dėl to buvo taikytas specialus tyrimo modelis, kuris leido, pasitelkus Lietuvos gyventojų apklausos rezultatus, atlikti ir reprezentatyvią į Lietuvą gyventi grįžusių migrantų apklausą. Toliau detalai pristatoma šių apklausų ir darbdavių apklausos metodologija.

Lietuvos gyventojų apklausa

Tyrimo metu pirmiausia buvo atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų (18 metų ir vyresnių) apklausa (*Omnibus* tipo tyrimas, kuris vyko 2013 m. rugpjūtį–rugsėį, N = 1930)¹⁸. Pagrindinis jos tikslas buvo

¹⁸ Apklausų lauko tyrimus Viešosios politikos ir vadybos instituto užsakymu atliko Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų bendrovė „Baltijos tyrimai“.

nustatyti grįžusių migrantų dalį Lietuvos visuomenėje ir demografinę jų grupės struktūrą (geografija, lytis, amžius) tiriamu laikotarpiu. Tos pačios Lietuvos gyventojų apklausos metu buvo tiriama ir Lietuvos gyventojų nuomonė apie emigraciją bei grįžtamąją migraciją, požiūris į grįžusius migrantus ir nuostatos dėl išvykimo gyventi į užsienį. Atliekant Lietuvos gyventojų apklausą, buvo taikoma daugiapakopė (sluoksniinė) tikimybinė atranka. Kitaip tariant, skirtingose atrankos pakopose imtis buvo parenkama pagal administracinius teritorinius vienetus ir vietovės tipą (gyvenvietės dydį), taip sudarant atrankos klasterius (pvz., Kauno apskrities miestai, turintys 10–50 tūkst. gyventojų). Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikiamais gyventojų skaičiaus duomenimis, kiekviename išskirtame atrankos klasteryje buvo nustatyta imties proporcija, atitinkanti tiriamos populiacijos sudėtį. Išskirto klasterio viduje atsitiktiniu būdu buvo atrinkti atrankos taškai (daugeliu atvejų sutampantys su konkrečia gyvenviete). Konkrečiame atrankos taške namų ūkiai buvo atrinkti vykdam atsitiktinę maršrutinę atranką, o respondentas atrinktas taikant gimtadienio taisyklę. Laikantis šių tikimybinių atrankos principų, buvo siekiama užtikrinti, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Apklaustų žmonių nuomonė rodo 18 metų ir vyresnių Lietuvos gyventojų nuomonę, rezultatų paklaida neviršija 2,2 proc.

Grįžusių migrantų apklausa

Atliekant grįžusių migrantų apklausą, buvo taikoma modifikuota tikimybinė atranka pasirinkus kontroliuojamas kvotas. Kaip ir Lietuvos gyventojų apklausos atveju, imtis buvo parenkama pagal vietovės tipą, tik imties proporcijos klasteriuose buvo nustatytos remiantis Lietuvos gyventojų apklausų apie grįžusių migrantų paplitimą rezultatais, o ne pagal oficialią Lietuvos statistikos departamento statistiką. Išskirto klasterio viduje atsitiktiniu būdu buvo atrinkami atrankos taškai (daugeliu atvejų sutampantys su konkrečia gyvenvie-

te). Skirtingai nuo nacionalinės gyventojų apklausos, šios apklausos metu papildomai buvo nustatytos amžiaus ir lyties kvotos, atsižvelgus į Lietuvos gyventojų apklausų rezultatus. Kiekviename klasteryje buvo nustatytas konkretus reikiamas respondentų amžiaus ir lyties kiekis (proporcijos). Tuomet, taikant sudėtingesnę kontroliuojamą stratifikaciją, namų ūkiai atrankos taškuose buvo atrinkti remiantis tikimybinio atsitiktinės maršrutinės atrankos principu, o galutinis respondentas namų ūkyje (esant keliems migracijos kriterijus atitinkantiems asmenims) atrinktas taikant gimtadienio taisyklę. Apklausa vyko 2013 m. lapkritį. Jos metu tiesioginio interviu būdu buvo apklausti 804 grįžę migrantai¹⁹. Apklaustų žmonių nuomonė rodo 18 metų ir vyresnių nuolat gyvenusių užsienyje ne trumpiau kaip 12 mėnesių ir sugrįžusių į Lietuvą gyventojų nuomonę, rezultatų paklaida ne didesnė kaip 3,5 proc.

Remiantis apklausos rezultatais, migracijos patirties turintis Lietuvos gyventojas 2013 m. buvo vidutiniškai 38 metų, turintis profesinį išsimokslinimą, Lietuvoje einantis darbininko ar techninio darbuotojo pareigas ir per mėnesį uždirbantis apie 2 000 litų į rankas²⁰. Dažniau tai buvo vyras nei moteris. Grįžęs migrantas užsienyje vidutiniškai buvo praleidęs puspenktų metų (dažniausiai 2 ar 3 metus), ten dirbęs žemesnės nei turima kvalifikacijos darbus, uždirbęs vidutiniškai 5–6 tūkst. litų, atskaičius mokesčius. Nepaisant tikėtino reikšmingo atlyginimo sumažėjimo, jis grįžo į Lietuvą, labiausiai skatinamas šeimos ir artimųjų ilgesio²¹, šeiminių aplinkybių, noro gyventi savoje kultūrinėje aplinkoje²² ar dalyvauti visuomeniniame gyvenime.

¹⁹ Grįžusių migrantų apklausos lauko tyrimą Viešosios politikos ir vadybos instituto užsakymu taip pat atliko Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų bendrovė „Baltijos tyrimai“.

²⁰ Čia ir toliau šioje pastraipoje įvardytos dažniausiai pasitaikančios ar vidutinės grįžusių migrantų grupės charakteristikos, nors nebūtinai yra bent vienas asmuo, kuris pasižymėtų jomis visomis.

²¹ Daugiau kaip ketvirtadalis (27 proc.) grįžusiųjų savo sutuoktinius ar gyvenimo partnerius emigracijos metu buvo palikę Lietuvoje, beveik tiek pat (23 proc.) – vaikus.

²² Kaip rodo kai kurių grįžusių migrantų pasakojimai, noras gyventi savoje kultūrinėje

Vertinant pagal įgytą formalų išsimokslinimą, dažniausiai grįžusieji buvo profesinio (31 proc.) ar žemesnio²³ (19 proc.) išsimokslinimo, dar trečdalis nurodė, kad turi aukštesnįjį ar aukštąjį neuniversitetinį išsimokslinimą, o asmenys, turintys aukštąjį universitetinį išsimokslinimą, sudarė penktadalį grįžusių migrantų. Užsienyje įgyti formalų išsimokslinimą siekė kas dešimtas (11 proc.), daugiausia – bakalauro ar joms prilyginamose studijose.

Darbdavių apklausa

Tyrimo metu taip pat buvo atlikta Lietuvos įmonių apklausa (toliau – darbdavių apklausa²⁴), siekiant išsiaiškinti vyraujančią darbdavių požiūrį į grįžtančius migrantus, nuostatas dėl jų samdymo ir nustatyti, kokioje dalyje Lietuvos įmonių grįžę migrantai dirba. Telefoninė apklausa buvo vykdoma 2013 m. liepos 24–rugsėjo 30 d.²⁵, jos metu apklausta 1 000 Lietuvos įmonių, kuriose dirba daugiau nei 5 darbuotojai. Į klausimus atsakė įmonių vadovai arba kiti atsakingi ar įgalioti asmenys (55 proc. respondentų ėjo direktoriaus ar jo pavaduotojo pareigas, 15,7 proc. – personalo (žmogiškųjų išteklių) vadovo, 13 proc. – administratoriaus / vadybininko, 10,6 proc. – finansininko / (vyr.) buhalterio, 5,7 proc. – kitas).

aplinkoje gali būti susijęs su noru gyventi etniniu požiūriu artimoje ir homogeniškoje visuomenėje, žr. Parutis Violeta, „White, European, and Hardworking: East European Migrants' Relationships with Other Communities in London“, *Journal of Baltic Studies* 42 (2), 2011, p. 280.

²³ Dalis migrantų, nurodžiusių, kad yra įgiję vidurinį išsimokslinimą, yra studijų dar nebaigę studentai.

²⁴ Didelė dalis darbo vietų yra viešajame sektoriuje, tačiau šio sektoriaus įstaigos nebuvo įtrauktos į apklausą, nes darbuotojų priėmimo procesas, lankstumas ir pan. labai skiriasi nuo privataus sektoriaus. Grįžusių migrantų įsidarbinimą viešajame sektoriuje reikėtų tirti atskirai, atsižvelgiant į šio sektoriaus specifiką. Dėmesį privačiam sektoriui šiame tyrime pateisina ir tai, kad, 2013 m. grįžusių migrantų apklausos duomenimis, 85 proc. grįžusiųjų, kurie apklausos metu turėjo darbą, dirbo privačiame sektoriuje.

²⁵ Apklausos lauko tyrimą Viešosios politikos ir vadybos instituto užsakyму atliko visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“.

Siekiant užtikrinti apklausos reprezentatyvumą, atrenkant respondentus taikyta sisteminė tikimybinė atranka. Įmonės buvo atrenkamos tikimybiškai, kvotų nebuvo. Atsitiktinė atranka lėmė, kad tarp apklausos dalyvių daugiausia pasitaikė prekybos, gamybos, transporto ir aptarnavimo paslaugų sričių įmonių. Pagal darbuotojų skaičių beveik pusė apklaustų įmonių buvo smulkiosios (10–49 darbuotojai), o trečdalis – mikroįmonės (5–9 darbuotojai). Dviejų trečdalių įmonių, įvardijusių savo apyvartą, 2012 m. apyvarta neviršijo 5 mln. litų, dešimtadalio apyvarta buvo tarp 5 ir 25 mln. litų. Santykinai dažniausiai įmonės buvo įsikūrusios Vilniuje ir Kaune bei šių miestų apskrityse. Taip pat gana didelė dalis (16 proc.) veikė nedideliuose Lietuvos miestuose, kuriuose gyventojų skaičius siekia 10–50 tūkst.

Darbdavių apklausos metu buvo atliktas apklausos eksperimentas (angl. *survey experiment*)²⁶. Apklausos eksperimentas, kaip nurodo pavadinimas, yra metodas, derinantis atsitiktinės atrankos eksperimento ir reprezentatyvios apklausos principus. Eksperimento subjektai (angl. *experimental subjects*) iš tiriamos populiacijos atrenkami taikant respondentų atrankos reprezentatyviai apklausai principus, kad imties pagrindu daromos išvados galėtų būti apibendrinamos visai populiacijai. Tuomet į imtį patekę subjektai atsitiktinės atrankos būdu suskirstomi į grupes, kurioms taikomos skirtingos eksperimento sąlygos (angl. *treatments*), atitinkančios skirtingas nepriklausomo kintamojo variacijas. Viena iš tokių eksperimento rūšių yra vadinamasis „padalytas klausimynas“ (angl. *split-ballot technique*), kai skirtingoms respondentų grupėms užduodamos skirtingos to paties klausimo ar klausimų versijos. Dažnai yra tiesiog keičiama žodžių tvarka klausime, siekiant išsiaiškinti, ar skirtingos formuluotės turi įtakos atsakymams, ir taip didinti matavimų tiks-

²⁶ Mutz Diana C., *Population-Based Survey Experiments*, Princeton University Press, 2011.

lumą. Formuluo­tės gali būti keičiamos ir labiau, pavyzdžiui, vienu atveju tas pats klausimas užduodamas tarsi apie vyrą, kitu – tarsi apie moterį, taip nustatoma, ar atsakymai skiriasi, kai į klausimą implikuojama viena ar kita lytis, nors tiesiogiai pats klausimas nėra susijęs su lytimi.

Šiame tyrime atliekant eksperimentą buvo siekiama nustatyti, ar darbdavių požiūris į grįžusius migrantus kaip potencialius darbuotojus reikšmingai skiriasi pagal tai, kokia grįžusiojo patirtis užsienyje – dirbo kvalifikuotą darbą, dirbo nekvalifikuotą darbą ar studijavo / mokėsi. Taigi darbdavių apklausos respondentai atsitiktinės atrankos būdu buvo suskirstyti į tris vienodo dydžio grupes. Grupėms buvo pateikti vienodi, tačiau skirtingoms grįžusiųjų grupėms skirti klausimai:

- *pirmai grupei* buvo pateikti klausimai apie įdarbinimo galimybes tų, kurie užsienyje dirbo kvalifikuotą, t. y. tam tikro išsimokslinimo ar specialios profesinės patirties reikalaujantį, darbą (N = 334);
- *antrai grupei* – apie įdarbinimo galimybes tų, kurie užsienyje dirbo nekvalifikuotą, išsimokslinimo ir profesinės patirties nereikalaujantį darbą (N = 333);
- *trečiai grupei* – apie įdarbinimo galimybes tų, kurie užsienyje studijavo ar mokėsi (N = 333).

Į skirtingas grupes patekusių darbdavių atsakymų palyginimas leido įvertinti, ar ir kiek skiriasi jų požiūris, atsižvelgiant į tai, apie kokią migrantų grupę klausiama. Toks tyrimo būdas geresnis nei bandyti visų darbdavių klausti apie visas migrantų grupes, nes leidžia išgryninti požiūrį į konkrečią migracijos patirtį ir išvengti, kad atsakymus apie vieną migrantų grupę veiktų asociacijos su kita grupe, apie kurią buvo klausta prieš tai. Be to, tai pranašumas ir praktiškai įgyvendinant telefoninę apklausą, nes klausimynas yra gerokai glaustesnis ir aiškesnis.

2. Migracijos patirtis – pranašumas ar trūkumas Lietuvos darbo rinkoje?

Iš emigracijos grįžtantys žmonės savo migracijos patirtį dažniausiai vertina labai teigiamai. Per 90 proc. į Lietuvą grįžusių migrantų mano, kad jiems vertėjo išvykti pagyventi į užsienį. Net 8 iš 10 grįžusiųjų taip pat teigia, kad būdami užsienyje įgijo naujų žinių ir patobulino kokius nors įgūdžius. Dažniausiai tai buvo užsienio kalbų žinios, bendravimo su kitataučiais įgūdžiai, tačiau taip pat gerėjo profesinės žinios, gebėjimai dirbti šiuolaikiniais darbo įrankiais ir komandoje. Atitinkamai pusė grįžusiųjų teigia grįždami tikėjęsi, kad jų patirtis, įgyta užsienyje, bus pranašumas Lietuvos darbo rinkoje, pavyzdžiui, ieškantis darbo, o trečdalis – kad dėl gyvenimo užsienyje patirties Lietuvoje ir uždirbs daugiau nei tokios pat profesijos žmonės, kurie tokios patirties neturi. Kad tokie lūkesčiai būdingi emigrantams iš Lietuvos, patvirtina ir 2010 m. atliktas Justinos Ražanauskaitės ir Rūtos Brazienės kokybinis užsienio lietuvių nuostatų dėl grįžimo tyrimas: absoliuti dauguma informantų tikėjosi, kad jų užsienyje įgytos žinios bus svarus ar bent jau papildomas pranašumas Lietuvos darbo rinkoje²⁷.

Vis dėlto grįžusieji, apklausos metu vertindami, ar migracijos patirtis padėjo jiems grįžus susirasti darbą Lietuvoje, dažniausiai teigė, kad emigracijos patirtis neturėjo jokios įtakos, ketvirtadalis sutiko, kad tai buvo pranašumas, tačiau net 7 proc. manė, jog tai buvo trūkumas (žr. 1 lentelę). Dauguma Lietuvos darbdavių grįžusiųjų gyvenimo užsienyje patirties taip pat nelaiko įsidarbinti norinčio asmens pranašumu. Daugiau kaip 60 proc. apklaustų darbdavių nurodė, kad renkantis tarp potencialaus darbuotojo, kuris turi migracijos patirties, ir panašaus kandidato be jos, patirtis užsienyje neturėtų jokios įtakos apsisprendimui. Ketvirtadalis darbdavių vertino migracijos patirtį kaip pranašumą ar net laikė pagrindiniu veiksniu pasirenkant naują darbuotoją. Kita vertus, beveik kas dešimtas darbdavys teigė, kad

²⁷ Ražanauskaitė, Brazienė, „Grįžtamoji lietuvių emigracija“.

gyvenimo užsienyje patirtis būtų greičiau trūkumas ar net priežastis tokio asmens apskritai nepasirinkti (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Migracijos patirtis į(si)darbinimo procese grįžusių migrantų ir Lietuvos darbdavių požiūriu (proc.)

Atsakymai grįžusių migrantų apklausoje / Atsakymai darbdavių apklausoje	Grįžę migrantai (N = 531*)	Darbdaviai (N = 1 000)
Labai padėjo, tai buvo pagrindinis veiksnys / Labai didelis pranašumas, pagrindinis veiksnys	6,2	4,4
Tai buvo pranašumas / Greičiau pranašumas	18,3	21,9
Emigracijos patirtis neturėjo jokios įtakos / Neturėtų jokios įtakos	62,9	60,8
Tai buvo greičiau trūkumas / Greičiau trūkumas	5,3	6,4
Buvo labai sunku, nes aš – buvęs emigrantas / Vengčiau įdarbinti grįžusį migrantą	1,5	3,1
Nežino / neatsakė	5,8	3,4

Pastabos. Grįžusiems migrantams buvo pateiktas klausimas: „Ar emigracijos patirtis padėjo Jums grįžus susirasti darbą Lietuvoje?“, o darbdavių klausta: „Ar teiktumėte pirmenybę tokiam kandidatui, kuris pastaruoju metu dirbo ar studijavo / mokėsi užsienyje, palyginti su kitais panašiais kandidatais, neturinčiais patirties užsienyje? Darbas / studijos užsienyje būtų“ (atsakymų variantai pateikti lentelėje).

* N = 531, į klausimą atsakė tik tie grįžę migrantai, kurie po paskutinio grįžimo į Lietuvą buvo bent kartą įsidarbinę kaip samdomi darbuotojai.

Šaltinis: Grįžusių migrantų apklausa 2013 ir Darbdavių apklausa 2013.

Nemažai daliai darbdavių gana skeptiškai vertinant migracijos patirtį, mažėja grįžusiųjų galimybės įsidarbinti – 8 iš 10 Lietuvos darbdavių, samdančių naują darbuotoją, nurodė, kad jei tektų rinktis iš dviejų kitomis charakteristikomis tarpusavyje labai panašių darbuotojų, rinktųsi Lietuvoje, o ne užsienyje darbo patirtį ar išsimoks-

linimą įgijusį asmenį²⁸. Kad didelė dalis Lietuvos darbdavių nelaiko migracijos patirties pranašumu, patvirtino ir tai, kad Lietuvos darbdaviai nėra linkę siūlyti santykinai didesnio atlyginimo grįžusiems migrantams, priešingai nei prognozuotą žmogiškojo kapitalo teorija. Absoliuti dauguma (74 proc.) darbdavių teigė, kad siūlytų tokį patį atlyginimą kaip ir vidutinis atlyginimas, mokamas panašias pareigas einantiems darbuotojams, kurie neturi patirties, įgytos užsienyje. Tik 6 proc. darbdavių grįžusiems migrantams siūlytų didesnę, o kas septintas (14 proc.) darbdavys – netgi mažesnę pradinį darbo užmokestį.

Taigi, sprendžiant iš darbdavių pozicijos, santykinai didesnio atlyginimo dėl migracijos patirties (angl. *wage premium*) beveik niekas iš grįžusiųjų neturėtų gauti, o kartais reikėtų taikstyti netgi su santykinai mažesniu atlyginimu (angl. *wage loss*). Vyraujantis atsakymas, kad migracijos patirtis nėra pranašumas ir siūlytų tokį patį atlyginimą, iš esmės atitinka informacijos asimetrijos argumentą, kad darbdaviai, negalėdami tinkamai įvertinti užsienyje įgytos patirties, iš pradžių siūlys vidutinį atlyginimą, kuris laikui bėgant turėtų pakilti arba sumažėti iki asmens produktyvumą atitinkančio atlyginimo. O dukart dažnesnis atsakymas, kad siūlytų mažesnę atlyginimą nei didesnę, rodo, jog daugiau darbdavių grįžimą iš emigracijos suvokia kaip neigiamą, o ne kaip teigiamą signalą. Vis dėlto galima kelti hipotezę, kad signalas priklauso nuo to, kokią migracijos patirtį grįžtantieji parsiveža, todėl tolesniame skyriuje nagrinėjama, ar migracijos patirtis dažniau tampa pranašumu tiems grįžusiems migrantams,

²⁸ Respondentams buvo užduotas toks klausimas: „Įsivaizduokite, kad Jūsų įmonė ieško naujo darbuotojo, ir į darbo vietą pretenduoja keturi asmenys, kuriuos toliau apibūdinasi. Kurį iš jų pasirinktumėte?“ ir pateikti keturi galimi atsakymai: „1. Pirmas kandidatas – turi reikiamą išsilavinimą, įgytą Lietuvoje, tačiau neturi darbo patirties toje srityje“, „2. Antras kandidatas turi reikiamą išsilavinimą, įgytą užsienyje, tačiau neturi darbo patirties toje srityje“, „3. Trečias kandidatas turi Lietuvoje įgytos darbo patirties toje srityje, bet neturi reikiamo išsilavinimo“, „4. Ketvirtas kandidatas turi užsienyje įgytos darbo patirties toje srityje, bet neturi reikiamo išsilavinimo“ ir „9. (Neskaityti) Nežino / neatsakė“.

kurie užsienyje dirbo jų kvalifikaciją atitinkančius darbus, nei tiems, kurie svetur išvyko dirbti nekvalifikuotų darbų²⁹.

Migracijos patirties pasiūla

Į Lietuvą gyventi grįžtančių migrantų sraute vyrauja darbo migrantai, kurie užsienyje dažniausiai dirbo nekvalifikuotus darbus. Reprezentatyvios 2013 m. grįžusių migrantų apklausos metu 66 proc. grįžusiųjų, kurie būdami užsienyje nors kartą dirbo apmokamą darbą, nurodė, jog paskutiniam jų darbui, kurį dirbo prieš grįždami, būtų pakakę žemesnės kvalifikacijos nei jų turima. Tik 35 proc. grįžusių darbo migrantų buvo bent kartą užsienyje dirbę jų turimą išsimokslinimo ar profesinės patirties lygį atitinkantį darbą. Jei hipotezė, kad kvalifikuoto darbo užsienyje patirtis grįžus tampa pranašumu, o nekvalifikuoto – netampa, pasitvirtintų, tuomet galima būtų daryti išvadą, jog bendras skeptiškas grįžusiųjų vertinimas Lietuvos darbo rinkoje yra iš esmės nulemtas grįžusiųjų patirties užsienyje pobūdžio.

Kaip ir galima tikėtis, grįžusiems iš kvalifikuotų darbų migracijos patirtis dažniau tampa pranašumu Lietuvos darbo rinkoje. Tarp tų, kurie užsienyje dirbo kvalifikaciją atitinkančius darbus, teigiančių, kad grįžus jų patirtis buvo pranašumas Lietuvos darbo rinkoje, dalis siekė 35 proc. („Labai padėjo, tai buvo pagrindinis veiksnys“ – 11 proc.), o tarp dirbusių žemesnės nei turima kvalifikacijos darbus tokių buvo perpus mažiau – 17 proc. (4 proc.). Kad darbo užsienyje pobūdis yra svarbus grįžus į Lietuvą, patvirtina ir regresinė grįžusių migrantų apklausos duomenų analizė. Remiantis 2 lentelėje pateiktu logistinės

²⁹ Ar darbas užsienyje atitiko asmens kvalifikaciją, buvo sprendžiama pagal grįžusių migrantų atsakymus į klausimą „Ar paskutinis užsienyje dirbtas darbas atitiko Jūsų turimos kvalifikacijos lygį, t. y. išsilavinimo bei profesinės patirties ir žinių lygį?“, kai pasirinkti reikėjo vieną iš tolesnių atsakymų: „1. Taip, visiškai atitiko; 2. Ne, dirbau darbą, kuriam pakanka žemesnės kvalifikacijos; 9. (Neskaityti) Nežino, neatšakė.“ Atsakymą, kad darbas atitiko turimą kvalifikaciją, galėjo pasirinkti tiek žemos, tiek aukštos kvalifikacijos asmenys, todėl toks pasirinkimas rodo ne tai, kad grįžęs migrantas buvo aukštos kvalifikacijos, bet subjektyvią asmens jauseną, ar ji arba jis, dirbdami užsienyje, nenusileido kvalifikacijos laipteliais žemyn.

regresijos modelių, kvalifikuotas darbas užsienyje didina galimybes, kad migracijos patirtis bus pranašumas Lietuvoje, palyginti su darbu žemesnės kvalifikacijos pozicijose, kontroliuojant patobulejamą užsienyje ir įvairius sociodemografinius veiksnius. Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, to paties išsilavinimo lygio asmenys turi didesnes galimybes, kad jų patirtis Lietuvoje taps pranašumu, jei užsienyje dirbo jų kvalifikaciją atitinkančius darbus. Šią tendenciją patvirtina ir poriniai dažniai: pavyzdžiui, kvalifikuoto darbo užsienyje patirtis buvo pranašumas daugumai (57 proc.) universitetinį išsimokslinimą turinčių asmenų, tačiau tik šiek tiek daugiau nei ketvirtadaliui (28 proc.) to paties išsimokslinimo, bet nekvalifikuotus darbus užsienyje dirbusių migrantų. Taip pat nebus reikšmingo skirtumo tarp grįžusių migrantų, turinčių profesinį ir aukštąjį universitetinį išsimokslinimą, jei abu užsienyje dirbo kvalifikacijos neatitinkančius darbus.

2 lentelė. Veiksniai, turintys įtakos tam, kad migracijos patirtis būtų pranašumas ieškantis darbo Lietuvoje (logistinės regresijos modelis, apimantis tik sandomais darbuotojais dirbusius grįžusius migrantus)

		Modelis Nr. 1 (N = 445)
		Exp (B)
Įgūdžių patobulinimas būnant užsienyje	Užsienio kalbos įgūdžiai (nuo 1 iki 30 balų)	1,056*
	Bendravimo su kitataučiais įgūdžiai (nuo 1 iki 30 balų)	1,029
	Profesiniai įgūdžiai (nuo 1 iki 30 balų)	0,982
	Darbo kompiuteriu įgūdžiai (nuo 1 iki 30 balų)	0,983
	Darbo įgūdžiai, naudojant šiuolaikinius darbo įrankius (nuo 1 iki 30 balų)	0,993
	Vadovavimo įgūdžiai (nuo 1 iki 30 balų)	1,083**
	Komandinio darbo įgūdžiai (nuo 1 iki 30 balų)	0,971
Formalus mokymasis užsienyje	Ar studijavo užsienyje (taip – 1, ne – 0)	1,988

Neformalus mokymasis užsienyje	Lankė bendrųjų kompetencijų kursus (<i>taip – 1, ne – 0</i>)	2,193*
	Lankė kursus, skirtus profesinėms žinioms įgyti (<i>taip – 1, ne – 0</i>)	0,635
	Įgijo žinių tiesiog dirbdamas (<i>taip – 1, ne – 0</i>)	3,331***
	Savarankiškai skaitė profesinę literatūrą (<i>taip – 1, ne – 0</i>)	1,188
Darbo užsienyje pobūdis	Ar paskutinis darbas užsienyje buvo žemesnės nei turima kvalifikacijos (<i>taip – 0, ne – 1</i>)	2,435**
	Kiek laiko praleido užsienyje (<i>metai; nuo 1 iki 25</i>)	1,108*
	Lytis (vyras – 0, moteris – 1)	0,591
	Amžius (<i>metai; 19 iki 64</i>)	0,973 (<i>p = 0,094</i>)
Išsimokslinimo lygis (kategorija, su kuria lyginama (angl. <i>reference</i>) – aukštasis universitetinis išsimokslinimas)	Profesinis, vidurinis ir žemesnis	0,627
	Aukštasis neuniversitetinis (kolegija) ir aukštesnysis	0,821
	Kiek laiko praėjo nuo grįžimo (<i>mėnesiai</i>)	1,001
Konstanta		0,154*
Nagelkerkės R kvadratas		0,299
Teisingai klasifikuoja (palyginti su nuliniu modeliu)		80,4 proc. (76,2 proc.)
Statistinio reikšmingumo lygmuo * <i>p</i> < 0,05, ** <i>p</i> < 0,01, *** <i>p</i> < 0,001		

Pastabos. 1. Priklausomas kintamasis šiame modelyje yra grįžusių migrantų atsakymai į klausimą „Ar emigracijos patirtis padėjo Jums grįžus susirasti darbą ar susikurti darbo vietą (pradėti verslą) Lietuvoje?“ Atsakymai koduoti taip: 1 (reiškia migracijos patirtis buvo pranašumas), jei respondentas pasirinko atsakymą „Labai padėjo, tai buvo pagrindinis veiksnys“ arba „Tai buvo pranašumas“, ir 0 (reiškia migracijos patirtis nebuvo pranašumas), jei pasirinko „Emigracijos patirtis neturėjo jokios įtakos“, „Tai buvo greičiau trūkumas“, „Buvo labai sunku, nes aš – buvęs (-usi) emigrantas (-ė)“ arba neatsakė į klausimą. 2. Samdomais darbuotojais dirbusių grįžusių migrantų imtis apima tuos grįžusiuosius, kurie, atsakydami į klausimą „Ar po paskutinio grįžimo į Lietuvą Jūs buvot bent kartą įsidarbinęs kaip samdomas darbuotojas?“, pasirinko atsakymą „Taip“.

Šaltinis: Grįžusių migrantų apklausa 2013.

Lietuvos darbdavių požiūris į potencialius darbuotojus, turinčius migracijos patirties, taip pat priklauso nuo tos patirties pobūdžio. Darbdavių apklausos metu atliktas apklausos eksperimentas leido palyginti darbdavių atsakymus į klausimą, ar migracijos patirtį laikytų pranašumu, atsižvelgdami į tai, apie kokią migrantų grupę jų buvo klausta – užsienyje dirbusius kvalifikuotą darbą, dirbusius nekvalifikuotą darbą ar studijavusius. Apklausos rezultatai parodė, kad darbdaviai taip pat santykinai pozityviausiai vertina patirtį, įgytą užsienyje dirbant kvalifikuotą darbą, mažiausiai pozityviai – dirbusius kvalifikacijos nereikalaujančius darbus. Pirmuoju atveju 39 proc. darbdavių migracijos patirtis atrodė pranašumas, antruoju – tik 17 proc., o studijų užsienyje patirtį teigiamai vertino 23 proc. darbdavių (skirtumai statistiškai reikšmingi).

Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad geresnis migracijos patirties, įgytos užsienyje dirbant kvalifikuotus darbus, vertinimas yra santykinis, o žiūrint absoliučiais įverčiais net ir kvalifikuoto darbo užsienyje patirtis palyginti retai suteikia pranašumo Lietuvos darbo rinkoje. Daugiau kaip pusės darbdavių nuomone, net ir toks darbas užsienyje neturėtų teigiamos įtakos jų sprendimui įdarbinti konkretų asmenį, o 7 proc. darbdavių tai būtų trūkumas. Atitinkamai migracijos patirties pranašumo teigia nepajutę beveik 60 proc. grįžusiųjų, kurie užsienyje dirbo jų kvalifikaciją atitinkančius darbus ir grįžę bandė įsidarbinti Lietuvoje. Kyla klausimas, kodėl net ir kvalifikuoto darbo užsienyje patirtis palyginti retai Lietuvos darbdavių vertinama kaip pranašumas. Ieškant atsakymo į šį klausimą, tolesniame skyriuje analizuojama migracijos patirties paklausa.

Migracijos patirties paklausa

Migracijos patirties vertinimas gali priklausyti ne tik nuo pačios patirties, bet ir nuo darbo rinkos imlumo tokiai patirčiai. Analizuojant išskirtinai didelę grįžtamąją migracija į Airiją praėjusio amžiaus dešimtmetyje, pastebėta, kad ji sutapo su šalies vyriausybės

pastangomis pritraukti kuo daugiau tarptautinių bendrovių. Richardo C. Joneso atlikta analizė parodė, kad nors darbo vietų tarptautinėse bendrovėse skaičius negali paaiškinti visos grįžtamosios migracijos ir grįžusiųjų pasiskirstymo Airijos teritorijoje, tyrimo metu buvo nustatyta, jog dalyje Airijos regionų emigrantų grįžimas buvo susijęs su didesniu tų regionų įmonių tarptautiškumu³⁰. Taigi ir šiame straipsnyje keliama hipotezė, kad darbo užsienyje patirtis turėtų būti gerokai reikalingesnė į tarptautinę rinką orientuotoms įmonėms ar sektoriams, kuriuose užsienyje įgytos žinios ir įgūdžiai galėtų būti geriau pritaikomi. Jei tokia hipotezė pasitvirtintų, tuomet galima būtų manyti, kad bendras palyginti skeptiškas migracijos patirties vertinimas Lietuvos darbo rinkoje yra nulemtas menkos migracijos patirties paklausos dėl mažo šalies darbo rinkos tarptautiškumo.

Darbdavių apklausa rodo, kad iš tikrųjų migracijos patirtis labiau vertinama tarptautiškesnėse Lietuvos įmonėse. Remiantis apklausos duomenimis, su užsieniu kapitalo, rinkos ir verslo ryšiais susijusios įmonės yra šiek tiek dažniau linkusios rinktis grįžusius migrantus, o ne vietos darbo jėgą. Pirmiausia tai užsienio kapitalo įmonės ir bendros užsienio ir lietuviško kapitalo įmonės, kurios sudarė 11 proc. apklaustų įmonių. Iš jų 16 proc. prioritetą teiktų darbo ar studijų patirties užsienyje turintiems asmenims – beveik dukart daugiau nei iš lietuviško kapitalo įmonių (8,5 proc.).

Įmonių orientacija į eksportą taip pat skatina palankiau vertinti grįžusius migrantus kaip potencialius darbuotojus – grįžusiems migrantams pirmenybę teiktų 15 proc. įmonių, kurios yra orientuotos į užsienio rinkas (eksportą)³¹, 10 proc. orientuotų panašiai tiek pat į Lietuvos ir į užsienio rinkas ir tik 8 proc. – labiau į Lietuvos rinką. Galiausiai panašų efektą turi ir įmonės ryšiai su užsienyje gyvenančiais lietuviais ar jų įkurtomis įmonėmis, pavyzdžiui, kaip su verslo

³⁰ Richard C. Jones, „Multinational Investment and Return Migration in Ireland in the 1990s: A County-Level Analysis“, *Irish Geography* 36 (2), 2003, p. 153–169.

³¹ eksportą labiau orientuotos nurodė esančios 14 proc. įmonių, dar 20 proc. teigė esančios panašiai vienodai orientuotos į Lietuvos ir užsienio rinkas.

partneriais, tiekėjais, pirkėjais ir pan. Šios įmonės³² yra labiau linkusios rinktis darbo jėgą, turinčią užsienio patirties, nei tos, kurios tokių ryšių nepalaiko: 14,8 proc. ir 8,8 proc. Taigi galima daryti išvadą, kad Lietuvos verslo ryšiai su užsieniu yra palankūs grįžtamajai migracijai ir grįžusių migrantų integravimuisi³³. Šio ryšio požymių buvo aptikta ir tarptautiniame grįžtamosios migracijos tyrime Vidurio Europoje, kurio metu į tarptautinę veiklą orientuotos įmonės dažniau vertino užsienio patirtį kaip aktualią nei daugiausia vietos lygiu veikiančios įmonės³⁴.

Darbdavių požiūris į grįžusius migrantus taip pat priklauso nuo įmonės veiklos srities. Analizuojant darbdavių atsakymus pagal sektorius, kuriuose veikia įmonės, grįžusieji labiausiai vertinami dviejuose – viešbučių ir restoranų bei finansinio tarpininkavimo ir kitų paslaugų. Apie ketvirtadalis šių sektorių įmonių teiktų prioritetą grįžusiesiems. Tiesa, šiuos sektorius renkasi palyginti nedidelė dalis grįžusių migrantų, atitinkamai 4,6 proc. ir 7,4 proc. Grįžusieji dažniau dirba tuose sektoriuose, kuriuose migracijos patirtis palyginti menkai vertinama. Pavyzdys galėtų būti statyba: daug grįžusiųjų dirbo statybos srityje užsienyje (23,8 proc.) ir nemaža dalis toje pačioje srityje dirbo grįžę į Lietuvą (20,7 proc.), tačiau vos 5,2 proc. šio nemažo sektoriaus įmonių rinktųsi iš užsienio grįžusius migrantus, o ne vietoje buvusius darbuotojus.

Taigi įmonėse ir sektoriuose, kurie turi daugiau sąsajų su užsieniu, pavyzdžiui, užsienio kapitalo įmonės ar viešbučių sektoriaus įmonės, migracijos patirtis yra vertinama geriau. Vis dėlto migracijos

³² Verslo ryšius su užsienio lietuviais ar jų įmonėmis nurodė palaikančios 30 proc. įmonių.

³³ 2013 m. apklausoje vieną ar daugiau minėtų sąsajų su užsieniu turinčios įmonės sudarė apie pusę (54 proc.) apklaustų įmonių. Vis dėlto grįžusiesiems prioritetą teiktų tik 10–15 proc. ir šių įmonių, todėl teigiamas efektas grįžtamajai migracijai nėra labai didelis.

³⁴ Lang Thilo et al., *Business Survey Report: The Companies' View on Return Migrants and Foreign Work Experience*, Re-Turn: Regions Benefitting from Returning Migrants, Re-Turn Consortium, 2012, <<http://www.re-migrants.eu/download/Business%20Survey%20Report.pdf>>.

patirčiai potencialiai imlesnės įmonės sudaro tik dalį darbo rinkos. Be to, ir iš jų tik maždaug kas penkta įmonė prioritetą teiktų grįžusiems migrantams, o ne migracijos patirties neturinčiai darbo jėgai. Vadinas, Lietuvos įmonių tarptautiškumo lygis negali pakankamai gerai paaiškinti, kodėl Lietuvos darbo rinka yra palyginti neimli užsienyje įgytai darbo patirčiai. Tolesniame skyriuje argumentuojama, kad tai geriau suprasti gali padėti Lietuvos visuomenės, įskaitant darbdavius, migrantų pasirinkimo grįžti vertinimas.

3. Lietuvos visuomenės ir darbdavių požiūris į grįžtančius migrantus

„Grįžai – pats kaltas?“ – taip dienos pokalbį apie grįžtamąją migraciją pradeda vieno Lietuvos radijų žurnalistas³⁵. Toks neva teiginys, neva klausimas taikliai išreiškia Lietuvos visuomenei būdingą paradoksalų požiūrį į grįžtamąją migraciją, kai, teigiamai vertinant patį grįžimą, kartu linkstama manyti, jog grįžtama užsienyje nepasisėkus. Apklausos duomenimis, net 87 proc. Lietuvos gyventojų palankiai vertina į Lietuvą grįžtančius migrantus, tačiau beveik pusė (daugiau kaip 44 proc.) taip pat mano, kad į Lietuvą grįžta tie migrantai, kuriems užsienyje nepasisėkė. Palankus grįžimo vertinimas greičiausiai kyla iš paplitusio manymo, jog emigracija iš Lietuvos yra neigiamas reiškinys (taip mano per 66 proc. Lietuvos gyventojų), todėl priešingas srautas – grįžtantys migrantai – yra vertinamas teigiamai. Nepaisant to, grįžimas gana dažnai siejamas su nesėkme įsitvirtinant užsienyje, nepasiektais tikslais ir nesugebėjimu prisitaikyti naujoje aplinkoje. Tokia nuomonė ypač būdinga Lietuvos darbdaviams, kurių daugiau kaip pusei (57 proc.) grįžimas iš emigracijos asocijuojasi su nesėkme.

Įdomu, kad grįžimą skeptiškiau vertina tiek tie darbdaviai, tiek Lietuvos gyventojai, kurie yra mažiau susidūrę su migracija. Pavyz-

³⁵ Žinių radijas, 2014 m. lapkričio 17 d.

džiui, su teiginiu, kad grįžta tie, kuriems užsienyje nepasisėkė, sutiko 29 proc. į Lietuvos gyventojų apklausą pakliuvusių grįžusių migrantų, emigracijoje gyvenusių ilgiau nei vienerius metus, o jokios, net trumpalaikės³⁶ migracijos patirties neturinčių gyventojų taip manantys sudarė net pusę. Darbdavių, kurie patys yra ilgiau nei vienerius metus gyvenę užsienyje³⁷, taip pat daug mažesnė dalis manė, kad grįžtama dėl nesėkmės, nei tų, kurie migracijos patirties neturėjo: pirmųjų atsakymai „visiškai sutinku“ ir „sutinku“ sudarė atitinkamai 11 ir 25 proc., o antrųjų – 26 ir 39 proc. Pozityviau grįžusius migrantus vertina ir tie darbdaviai, kurių įmonėse yra grįžusių migrantų, palyginti su tais, kurie tokių darbuotojų niekada nėra turėję.

Pačių grįžusių migrantų apklausa rodo, kad grįžimas dėl užsienyje patirtų sunkumų nėra dažnas. Vertindami tokius sunkumus kaip prisitaikymas svetimoje kultūrinėje aplinkoje, darbo paieškos, pablogėjusi ekonominė padėtis užsienyje, imigrantų diskriminacija, maždaug 17–33 proc. grįžusiųjų kiekvieną jų įvardijo kaip turėjusius įtakos grįžimui (4–5 balai iš 5). Palyginti su kitomis priežastimis, pavyzdžiui, artimųjų ilgesiu, šeimos aplinkybėmis, noru gyventi savo aplinkoje, sunkumai buvo bent du kartus rečiau įvardijami kaip grįžimo motyvai. Pusė grįžusiųjų taip pat nurodė, kad jų grįžimui įtakos turėjo tai, jog jie pasiekė savo buvimo užsienyje tikslus, tarime, sukauptė pakankamai lėšų, baigė studijas³⁸. Tačiau net ir grįžę

³⁶ 2013 m. Lietuvos gyventojų apklausoje respondentų buvo prašoma nurodyti, ar jie po 1990 m. buvo išvykę gyventi į užsienį. Buvo pasiūlyti keturi atsakymų variantai: „1. Taip, užsienyje esu gyvenęs / -usi ilgiau nei 1 metus; 2. Taip, užsienyje esu gyvenęs / -usi ilgiau nei 6 mėnesius, bet trumpiau nei 1 metus; 3. Ne, tačiau esu bent kartą važiavęs / -usi dirbti į užsienį trumpesniai nei 6 mėnesių laikotarpiui sezoninių ar trumpalaikių darbų; 4. Ne, nebuvau išvykęs / -usi.“ Jokios, net trumpalaikės migracijos patirties neturinčiais laikomi tie respondentai, kurie pasirinko ketvirtą atsakymo variantą.

³⁷ Darbdavių apklausoje patys gyvenę užsienyje ilgiau nei vienerius metus buvo 8,3 proc. respondentų.

³⁸ Nors neatmestina, kad ne visi grįžusieji apklausos metu atvirai įvardija tikruosius jų grįžimą nulėmusius veiksnius, per daugelį tyrimų (Lietuvos ir užsienio) besikartojančios grįžimo dėl artimųjų, šeimos ir siekiant gyventi savo aplinkoje tendencijos leidžia tikėti, kad ir šiuo atveju nesėkmės užsienyje nebuvo svarbiausi motyvai.

dėl pastarųjų motyvų susiduria su visuomenės nuostata, kad grįžta tie migrantai, kuriems prasčiau sekėsi. Galbūt todėl 35 proc. grįžusiųjų mano, kad požiūris į emigrantus Lietuvoje yra neigiamas, nors tokios nuostatos iš tikrųjų būdingos tik maždaug šeštadaliui (14 proc.) Lietuvos gyventojų.

Tai, kad grįžę migrantai ar juos įdarbinę darbdaviai gerokai rečiau grįžimą suvokia kaip nesėkmės užsienyje rezultatą, leidžia manyti, jog skeptiškas grįžtančių migrantų vertinimas visuomenėje kyla ne tiek iš tiesioginės patirties, susidūrus su grįžusiais migrantais, kiek iš netiesioginių žinių ir susidariusių išankstinių nuostatų. Prie tokio stereotipinio vertinimo atsiradimo greičiausiai prisideda ir žiniasklaida, kurioje rašiniuose apie grįžtančius migrantus, jei tai nėra išskirtinės išskirtinių žmonių istorijos, neretai pabrėžiama, kad grįžta „laimės kitur neradę“³⁹. Taip, remiantis daugiausia atsitiktinėmis istorijomis, formuojama visuomenės nuomonė apie visus grįžtančius migrantus.

Požiūris, kad grįžtama dėl nesėkmės, yra reikšmingas veiksnys grįžusiųjų integracijos procese, nes jis skatina darbdavius prasčiau vertinti migracijos patirtį ir naudą. Nuomonė apie grįžimo motyvus – dėl sėkmės ar nesėkmės – koreliuoja su darbdavių atsakymais į klausimą, ar teiktų pirmenybę iš užsienio grįžusiems asmenims ieškodami naujo darbuotojo. Tie, kurie mano, kad grįžtama dėl nesėkmės, labiau linkę teigti, jog svarstant, ar įdarbinti asmenį, migracijos patirtis neturėtų jokios įtakos ar būtų trūkumas, palyginti su tokios patirties neturėjimu, ir atvirkščiai. Be to, manantieji, kad grįžta tie, kuriems nepasisėkė, taip pat yra labiau linkę manyti, jog migracijos patirtis nėra pranašumas – 53 proc. palyginti su 40 proc.

Net 37 proc. darbdavių, kurie mano, kad grįžtama užsienyje nepasisėkus, teigia, jog, svarstydami įdarbinti užsienyje dirbusį asmenį, vertintų tik jo arba jos patirtį ar išsilavinimą, įgytą Lietuvoje (tarp

³⁹ Budginaitė Irma, „Visuomeniniai grįžtamosios migracijos veiksniai: grįžusių migrantų įvaizdis viešojoje erdvėje ir visuomenės požiūris“, Barcevičius Egidijus, Žvalionytė Dovilė (red.), *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, Vilnius: Vaga, 2012, p. 257.

taip nemanančiųjų – 27 proc.). Vadinas, tokiu atveju užsienyje įgytos žinios ar įgūdžiai neteikia grįžusiesiems naudos, o grįžę migrantai iš pradžių atsiduria netgi prastesnėje padėtyje nei būtų buvę, jei nebūtų išvykę, nes jų migracijos laikotarpis darbo rinkoje prilyginamas „prarastiems metams“. Tai taip pat gali sumažinti labai jaunų ar užsienyje ilgai prabuvusių grįžusiųjų, kurie iki išvykimo niekada Lietuvoje nedirbo, galimybes susirasti darbą grįžus. Tokia tendencija pastebėta Lenkijoje, kur grįžus integruotis į darbo rinką labai sunku tiems migrantams, kurie į užsienį išvyko iškart kai baigė mokslus, ypač tais atvejais, kai užsienyje dirbo mažiau kvalifikuotus darbus⁴⁰. Tačiau su ta pačia problema susiduria ne tik nekvalifikuoti darbininkai. Kaip viename tyrime pasakoja į Lietuvą bandęs grįžti migrantas, net ir atitikdamas visus kandidatams į darbo vietą keliamus reikalavimus (išsimokslinimas, darbo patirtis, užsienio kalbų mokėjimas), pasiūlymų ateiti į pokalbį dėl darbo pradėjo sulaukti tik tada, kai savo gyvenimo aprašyme ėmė mažiau rašyti apie patirtį, įgytą Didžiojoje Britanijoje, ir nurodė, kad grįžęs jau kurį laiką dirba Lietuvoje⁴¹.

Taigi Lietuvos visuomenės ir ypač darbdavių akimis žiūrint, grįžtamajai migracijai dažniau yra būdinga negatyvi nei pozityvi atranka (angl. *self-selection*), kai grįžti pasirenka emigrantai, kuriems prasčiau sekasi. Kitaip tariant, darbdavių ir visuomenės nuomone, į Lietuvą grįžtantys migrantai, pagal Francesco P. Cerase's pasiūlytą klasifikaciją⁴², dažniausiai yra tie, kuriems nepasisakė (angl. *return of failure*), nors, remiantis pačių grįžusiųjų apklausa, daugiausia yra grįžtančių dėl nostalgijos (angl. *return of conservatism*) ir novatorių,

⁴⁰ Kaczmarczyk Pawel, „Matching the Skills of Return Migrants to Labour Market Needs in Poland“, *Coping with Emigration in Baltic and East European Countries*, OECD Publishing, 2013, p. 117.

⁴¹ Parutis Violetta, „Returning ‘Home’: East European Migrants’ Discourses of Return“, *International Migration*, 2013, p. 12.

⁴² Cerase Francesco P., „Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy“, *International Migration Review* 8 (2), 1974, p. 258.

kurie tikisi panaudoti savo naujai įgytas žinias (angl. *return of innovation*). Šis neatitikimas gali prisidėti prie pakartotinės migracijos, kai grįžę migrantai, susidūrę su skeptišku darbdavių požiūriu ir visuomenės akyse prilyginti tiems, kuriems nepasisekė, apsisprendžia išvykti dar kartą. Apklausos metu iš 10 grįžusių migrantų 3 ketino dar kartą išvykti gyventi į užsienį ilgesniam nei vienerių metų laikotarpiui, 2 abejojo ir negalėjo pasakyti apie savo planus, likę planavo likti Lietuvoje. Vienas svarbiausių pakartotinę migraciją paaiškinančių veiksnių yra grįžusiųjų jausmas, kad jų užsienyje įgytos žinios ar įgūdžiai Lietuvoje nėra vertinami ir panaudojami⁴³.

4. Implikacijos Lietuvos migracijos politikai

Lietuvos migracijos politikoje grįžtamoji migracija apibrėžiama kaip siekiamybė. Tai visų pirma rodo pastarojo dešimtmečio politiniai dokumentai, kuriuose grįžtamosios migracijos skatinimas nuolat įvardijamas kaip vienas svarbiausių migracijos politikos tikslų. 2014 m. sausio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintose Migracijos politikos gairėse pirmu šios politikos tikslu yra nurodytas siekis, kad „palaipsniui mažėtų masinė emigracija ir didėtų grįžtamoji migracija“⁴⁴. Naujosios gairės tęsia ankstesniame strateginiame dokumente – 2007 m. patvirtintoje Ekonominės migracijos reguliavimo strategijoje (EMRS) – įtvirtintą poziciją, kad vienas svarbiausių valstybės tikslų Lietuvos gyventojų migracijos srityje yra „skatinti ekonominius migrantus grįžti į tėvynę“⁴⁵. Formuodamos migracijos politiką ir jos įgyvendinimo priemonių planus, pastarąjį dešimtmetį (nuo 2005 m.) valstybės institucijos užsakė nemažai tyrimų, kuriuose

⁴³ Žvalionytė, *Grįžusiųjų migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė*. Daktaro disertacija, p. 103.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“, 2014 m. sausio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 79.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Dėl Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 metų plano patvirtinimo“.

buvo teikiami siūlymai, kaip valstybė galėtų paskatinti emigrantus grįžti gyventi į Lietuvą⁴⁶.

Bene daugiausia tyrimuose pateiktų rekomendacijų buvo susijusios su grįžtantiems migrantams aktualios informacijos teikimu. Informavimo priemonės siūlyta nukreipti dviem kryptimis. *Pirma*, turėjo būti siekiama užsienyje esančius lietuvius informuoti apie (gerėjančią) situaciją Lietuvoje, taip skatinant juos grįžti gyventi į Lietuvą. Pavyzdžiui, 2007–2008 m. EMRS įgyvendinimo priemonių plane atsirado tokios priemonės kaip „rengti ir teikti Lietuvos ir užsienio žiniasklaidai informaciją apie teigiamus socialinius ir ekonominčius pokyčius Lietuvoje, siekiant švelninti neigiamas nuostatas dėl Lietuvos ekonominės, socialinės ir politinės būklės“ ar „užtikrinti Lietuvos televizijos programos transliavimą per palydovinę televiziją“. Be to, 2007 m. buvo netgi svarstoma galimybė užsienyje steigti informacinius konsultavimo centrus⁴⁷.

Antra, grįžtantiems migrantams turėjo būti teikiama informacija ir konsultacijos, padedančios spręsti praktines su persikėlimu į Lietuvą susijusias problemas. Tam buvo numatyta „išleisti išsamų informacinį leidinį (kasmet jį atnaujinti), skirtą pageidaujantiems grįžti į Lietuvą migrantams“ bei „išplėtoti interneto informacinį portalą įvairioms tikslinėms grupėms, kuriame pageidaujantiems grįžti į Lietuvą asmenims bus teikiama aktuali informacija ir atsakoma į jų paklausimus“. Leidinys rengiamas ir platinamas nuo 2007 m.⁴⁸, tačiau por-

⁴⁶ Barcevičius E. et al., *Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Tėvynę priemonės*; Motieka, Adomėnas, Daniliauskas, *Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išėivijos atžvilgiu*; Viešosios politikos ir vadybos institutas, „*Protų nutekėjimo“ mažinimas ir „protų“ susigrąžinimas*; Užsienio lietuvių rėmimo centras, *Užduotis Lietuvai – nuo protų nutekėjimo prie protų pritraukimo*; Adomėnas M. et al., „*Globalios Lietuvos“ plėtros koncepcija*; Barcevičius E. et al., *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo įvertinimas*.

⁴⁷ Barcevičius E. et al., *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo įvertinimas*, p. 63–66.

⁴⁸ Leidinys platinamas popieriniu ir / ar elektroniniu formatu skirtingai skirtingais metais. Naujausias 2013 m. leidinys „Gyvenimas ir darbas Lietuvoje“ skelbiamas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos interneto svetainėje adresu: <file:///C:/Users/User/Downloads/gyvenimas%20ir%20darbas%20lietuvoje_2013.pdf>.

talas niekada nebuvo sukurtas. Idėja apie grįžtantiesiems informuoti skirtą vieną langelį buvo pakartota 2014 m. patvirtintose Migracijos politikos gairėse⁴⁹. Vieno langelio funkciją nuo 2015 m. turėtų vykdyti naujai įsteigtas Migracijos informavimo centras⁵⁰.

Ligi šiol vykdytas ar inicijuotas grįžtamosios migracijos skatinimo priemonės galima apibendrinti kaip iš esmės skirtas didinti grįžusiųjų „pasiūlą“. Kitaip tariant, dėmesys buvo sutelktas į priemones, kurios galėtų padidinti grįžtančiųjų srautą: užsienyje esančius lietuvius, ypač aukštos kvalifikacijos, skatintų išlaikyti ryšį su Lietuva ir anksčiau ar vėliau sugrįžti, o apsisprendusiems grįžti palengvintų persikėlimo procesą, įskaitant jų vaikų sugrįžimą į švietimo sistemą. Tokia politika remiasi prielaida, kad didžiausios kliūtys grįžtamajai migracijai yra motyvacijos grįžti stoka ir problemos, kylančios sugrįžtant, pavyzdžiui, informacijos trūkumas. Jei tokias kliūtis pavyksta pašalinti ir asmuo sugrįžta, politikos tikslai laikytini pasiektais.

Vis dėlto apsisprendimas grįžti yra tik pirmas žingsnis. Paskui turėtų eiti sėkminga grįžusiųjų integracija į Lietuvos darbo rinką ir visuomenę, nes priešingu atveju migrantai gali pasirinkti pakartotinai išvykti. Atsižvelgiant į tai, grįžtamosios migracijos politikoje reikėtų kur kas daugiau dėmesio skirti grįžusiųjų integravimosi procesui, ypač jų patirties ir iš užsienio parsivežamo žmogiškojo kapitalo paklauskos Lietuvos darbo rinkoje didinimui. Kitaip tariant, migracijos politikoje reikia naujos dimensijos, kuri apimtų priemones, skirtas

⁴⁹ 2014 m. Lietuvos migracijos politikos gairėse teigiama: „Siekiant grįžtamosios migracijos tikslų, svarbu aktyviai įgyvendinti užsienio lietuvius telkiančius ir jų ryšį su Lietuva išlaikančius projektus, skleisti informaciją ir konsultuoti su grįžimu į Lietuvą ir gyvenimu Lietuvoje susijusiais klausimais. <...> Siekiant didinti informacijos prieinamumą, būtina sudaryti sąlygas visą informaciją ir praktinę pagalbą visais su grįžimu į Lietuvą ir gyvenimu Lietuvoje susijusiais klausimais gauti vieno langelio principu.“

⁵⁰ „Informacija emigrantams – naujai steigiamame Migracijos informacijos centre“, *balsas.lt*, <http://www.balsas.lt/naujiena/817669/informacija-emigrantams-naujai-steigiamame-migracijos-informacijos-centre?utm_source=facebook.com&utm_medium=recommend&utm_campaign=naujiena>, 2015 01 10.

padidinti darbo rinkos imlumą migracijos patirčiai. Be to, labai svarbu, kad imlumas didėtų ne tik ypač kvalifikuotų (profesionalų / vadovų), bet ir įvairaus išsimokslinimo bei profesinės patirties asmenų, įskaitant specialistus ir darbininkus, užsienyje įgytai patirčiai.

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, politikos priemonės galėtų būti nukreiptos keliomis kryptimis. *Pirma*, valstybė, visų pirma pasitelkdama informacines priemones, galėtų mažinti darbo rinkai būdingą informacijos asimetriją tarp darbdavių ir grįžtančių migrantų. Tai prisidėtų ir prie stereotipinių nuostatų, kad grįžta tik tie, kuriems užsienyje nepasisekė, paplitimo mažinimo. *Antra*, reikėtų toliau skatinti Lietuvos įmonių / ekonomikos tarptautiškumo didėjimą. Ypač svarbus užsienio kapitalo įmonių, kurios santykinai palankiausiai vertina migracijos patirtį, skaičiaus Lietuvos rinkoje didėjimas. Užsienio kapitalo atėjimas į Lietuvos rinką turėtų palengvinti grįžusių migrantų integravimąsi, panašiai gali būti naudingi ir Lietuvos įmonių orientavimasis labiau į užsienio rinkas bei šių įmonių tarptautiniai verslo ryšiai, įskaitant ryšius su užsienio lietuviais.

Tiesa, norint, kad tarptautinių bendrovių atėjimas į Lietuvos rinką turėtų kuo didesnę poveikį grįžtamajai migracijai (tiek aukštos kvalifikacijos migrantų, tiek kitų), ypač jos tvarumui, reikia ne tik apskritai didinti tarptautiškesnių įmonių skaičių Lietuvoje, bet ir kurti paskatas joms steigtis tose vietovėse, į kurias grįžta daugiausia emigrantų ir iš kurių jie labiausiai yra linkę pakartotinai emigruoti, pavyzdžiui, į Panevėžio, Šiaulių, Telšių apskritis ir ypač mažesnes jų gyvenvietes. 2013 m. grįžusių migrantų apklausos duomenimis, Šiauliai pagal populiarumą tarp grįžusiųjų buvo trečias regionas (po Vilniaus ir Kauno), o beveik trečdalis buvo sugrįžę į visai mažus miestelius ar kaimus (iki 2 tūkst. gyv.). Tai patvirtina ir kitose šalyse pastebėtą tendenciją⁵¹, kad migrantai yra linkę grįžti ne į ekonomiškai stipriausius šalies regionus, kur ekonominės perspektyvos paprastai yra geresnės,

⁵¹ Kaczmarczyk, „Matching the Skills of Return Migrants to Labour Market Needs in Poland“, p. 116.

bet į savo gimtąsias vietas. Viena vertus, tai atitinka jų grįžimo motyvus, nes dažniausiai migrantus namo veda artimųjų ilgesys, kita vertus, tai reiškia, kad migrantai neretai grįžta į tas vietas, iš kurių greičiausiai išvažiavo stumiami nedarbo ir kuriose lygiai taip pat ir jiems grįžus nėra jų, kaip darbuotojų, ir ypač jų užsienyje įgyto žmogiškojo kapitalo paklausos.

Išvados

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad, norint geriau suprasti grįžtamąsias migracijos ir grįžusiųjų integravimosi procesus, reikia atkreipti dėmesį į kilmės šalies darbo rinkos imlumą užsienyje įgytai patirtčiai, o konkrečiau – kokį signalą į darbo rinką siunčia migracijos patirtis. Kad ir kiek žmogiškojo kapitalo iš užsienio parsivežtų grįžę migrantai, jei darbo rinkoje jų migracijos patirtis nelaikoma pranašumu ir potencialiai didesnio produktyvumo požymiu, grįžusiųjų integracija gali būti mažiau sklandi, nei leistų tikėtis žmogiškojo kapitalo teorija. Kaip atskleidė Lietuvos atvejo analizė, šalies darbo rinkos imlumas užsienyje įgytai patirtčiai yra palyginti nedidelis: dauguma grįžusiųjų teigė, kad migracijos patirtis jiems nebuvo pranašumas ieškantis darbo Lietuvoje, o net 8 iš 10 Lietuvos darbdavių nurodė, kad, samdydami naują darbuotoją, verčiau rinktųsi Lietuvoje, o ne užsienyje darbo patirtį ar išsimokslinimą įgijusį asmenį.

Tokio gana skeptiško migracijos patirties vertinimo negali gerai paaiškinti netinkama migracijos patirties pasiūla. Tiesa, kad dauguma grįžusiųjų užsienyje dirbo žemesnės nei jų turima kvalifikacijos darbus, tačiau net ir tų, kurie dirbo kvalifikuotus darbus, patirtis palyginti retai tampa pranašumu Lietuvos darbo rinkoje. Tikėtina, jog įtakos tam turi informacijos asimetrija tarp grįžusių migrantų ir darbdavių: pastarieji negali gerai įvertinti, kokios patirties užsienyje įgijo pirmieji.

Kalbant apie migracijos patirties paklausą, tyrimas patvirtino, kad grįžusius migrantus santykinai dažniau yra linkusios rinktis su

užsieniu kapitalo, rinkos ir verslo ryšiais labiau susijusios įmonės, taip pat įmonės, dirbančios viešbučių ir restoranų bei finansinio tarpininkavimo ir kitų paslaugų sektoriuose. Vis dėlto net ir iš užsienio patirčiai imliausių įmonių tik kas penkta pirmenybę teiktų grįžusiems migrantams, o ne migracijos patirties neturinčiai darbo jėgai.

Straipsnyje keliama idėja, kad anksčiau mažai nagrinėtas, tačiau svarbus grįžusių migrantų patirties neįvertinimo darbo rinkoje veiksnys yra tarp darbdavių ir platesnėje visuomenėje paplitęs grįžimo kaip nesėkmės signalo suvokimas. Daugiau kaip pusė Lietuvos darbdavių ir beveik pusė Lietuvos gyventojų pritaria teiginiui, kad į Lietuvą paprastai grįžta tie, kuriems užsienyje nepasisėkė. Taigi grįžimas veikia kaip nesėkmės signalas, o taip į jį žiūrintys darbdaviai labiau linkę prasčiau vertinti ir migracijos patirtį, rečiau ją laiko pranašumu, rečiau renkasi grįžusius migrantus savo darbuotojais. Kad grįžimo siejimas su nesėkme būdingesnis tiems asmenims, kurie yra mažiau susidūrę su migrantais, skatina manyti, jog neigiamas grįžimo vertinimas neretai kyla ne tiek iš tiesioginės patirties, kiek yra suformuotas aplinkos (pvz., žiniasklaidos), todėl nebūtinai pagrįstas.

Siekiant didinti grįžtamąją migraciją ir užtikrinti jos tvarumą migracijos politikoje, reikėtų pradėti kur kas daugiau dėmesio skirti grįžusiųjų integravimuisi, ypač jų patirties ir iš užsienio parsivežamo žmogiškojo kapitalo paklausos kilmės šalies darbo rinkoje didinimui – mažinant informacijos asimetriją tarp grįžusių migrantų ir darbdavių bei stereotipinių nuostatų apie grįžusius migrantus paplitimą ir skatinant įmonių tarptautiškumo didėjimą ir pan. Be to, vykdomos priemonės turėtų būti kreipiamos ne tik į ypač kvalifikuotus, bet į įvairaus išsimokslinimo ir profesinės patirties migrantus, nes, kaip rodo ankstesni tyrimai, užsienyje įgyti žmogiškojo kapitalo nėra būdinga vien aukšto išsimokslinimo ar aukštos kvalifikacijos reikalaujančius darbus dirbusiems asmenims.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Adomėnas Mantas, Balčaitė Indrė, Brašiškis Lukas, Grigaitė Gabija, Žulytė Gintė, „*Globalios Lietuvos“ plėtros koncepcija*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2008.

Akerlof George A., „The Market for ‘Lemons’: Quality Uncertainty and the Market Mechanism“, *The Quarterly Journal of Economics* 84 (3), 1970, p. 488.

Ambrosini J. William, Mayr Karin, Peri Giovanni, Radu Dragos, „The Selection of Migrants and Returnees: Evidence from Romania and Implications“, *National Bureau of Economic Research Working Paper Series No. 16912*, 2011, <<http://www.nber.org/papers/w16912>>.

Barcevičius Egidijus, Tauraitė-Kawai Erika, Martinaitis Žilvinas, Kuzmickaitė Daiva, Žvalionytė Dovilė, *Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Tėvynę priemonės*. Tyrimas parengtas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu, Viešosios politikos ir vadybos institutas, 2005.

Barcevičius Egidijus, Žvalionytė Dovilė, red., *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, Vilnius: Vaga, 2012.

Barcevičius Egidijus et al., *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo įvertinimas*. Tyrimas atliktas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu, Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas, 2009.

Becker Gary S., *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. 3rd ed., University of Chicago Press, 1964.

Budginaitė Irma, „Politiniai grįžtamosios migracijos veiksniai: politikos priemonės ir jų sėkmė“, Barcevičius Egidijus, Žvalionytė Dovilė (red.), *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, Vilnius: Vaga, 2012, p. 167–213.

Budginaitė Irma, „Visuomeniniai grįžtamosios migracijos veiksniai: grįžusių migrantų įvaizdis viešojoje erdvėje ir visuomenės požiūris“, Barcevičius Egidijus, Žvalionytė Dovilė (red.), *Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija*, Vilnius: Vaga, 2012, p. 214–70.

Cerese Francesco P., „Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy“, *International Migration Review* 8 (2), 1974, p. 245–262.

Čiarnienė Ramunė, Kumpikaitė Vilmantė, Taraškevičius Audrius, „Makroekonominių veiksnių poveikis žmonių migracijos procesams: teoriniai ir praktiniai aspektai“, *Ekonomika ir vadyba* 14, 2009, p. 553–559.

Co Catherine Y., Gang Ira N., Yun Myeong-Su, „Returns to Returning“, *Journal of Population Economics* 13 (1), 2000, p. 57–79.

Glinskienė Rasa, Petuškienė Edita, „Pasaulinės ekonominės krizės poveikis lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams“, *Ekonomika ir vadyba* 14, 2009, p. 763–771.

Hazans Mihails, „Effect of Foreign Experience on Return Migrants’ Earnings: Causality and Heterogeneity“, *CEPR Discussion Papers*, September 2008, <www.cepr.org/meets/wkcn/2/2395/papers/HazansFinal.pdf>.

„Informacija emigrantams – naujai steigiamame Migracijos informacijos centre“, *balsas.lt*, <http://www.balsas.lt/naujiena/817669/informacija-emigrantams-naujai-steigiamame-migracijos-informacijos-centre?utm_source=facebook.com&utm_medium=recommend&utm_campaign=naujiena>.

Jacob Mincer, „Investment in Human Capital and Personal Income Distribution“, *Journal of Political Economy* 66, 1958.

Jones Richard C., „Multinational Investment and Return Migration in Ireland in the 1990s: A County-Level Analysis“, *Irish Geography* 36 (2), 2003, p. 153–169.

Kaczmarczyk Pawel, „Matching the Skills of Return Migrants to Labour Market Needs in Poland“, *Coping with Emigration in Baltic and East European Countries*, OECD Publishing, 2013, p. 111–126.

Kairienė Saulė, Jakštienė Saulė, Narbutas Valdas, „The Influence of Emigration Assumptions for Human Resources Development in Lithuania“, *Socialiniai tyrimai* 14 (4), 2008, p. 71–77.

Karalevičienė Jurgita, Matuzevičiūtė Kristina, „Tarptautinės emigracijos ekonominių priežasčių analizė Lietuvos pavyzdžiu“, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 4 (1), 2009, p. 143–151.

Karpavičius Sigitas, „Emigracijos poveikis Lietuvos ekonomikai“, *Pinigų studijos* 36 (2), 2006, p. 21–41.

Kasnauskienė Gindra, Šiaudvytis Tomas, „Gyventojų emigracijos poveikio darbo rinkai vertinimas“, *Lietuvos statistikos darbai*, Nr. 49, 2010.

Kumpikaitė Vilmantė, Žičkutė Ineta, „Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė“, *Economics and Management* 17 (2), 2012.

Lang Thilo, Nadler Robert, Haunstein Stefan, Smoliner Stefanie, *Business Survey Report: The Companies' View on Return Migrants and Foreign Work Experience*. Re-Turn: Regions Benefitting from Returning Migrants. Re-Turn Consortium, 2012, <<http://www.re-migrants.eu/download/Business%20Survey%20Report.pdf>>.

Lietuvos laisvosios rinkos institutas, *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*, Vilnius, 2006.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“, 2014 m. sausio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 79, 2014.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Dėl Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 metų plano patvirtinimo“, 2007 m. balandžio 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 416, 2007.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Dėl ‘Globalios Lietuvos’ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 metų programos patvirtinimo“, 2011 m. kovo 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 389, 2011.

Martinaitis Žilvinas, Žvalionytė Dovilė, „Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome, ką turėtume žinoti?“, *Politologija* 3 (47), 2007, p. 112–134.

Martin Reiner, Radu Dragos, „Return Migration: The Experience of Eastern Europe“, *International Migration* 50 (6), 2012, p. 109–128.

Mattoo Aaditya, Neagu Ileana Cristina, Özden Çağlar, „Brain Waste? Educated Immigrants in the US Labor Market“, *Journal of Development Economics* 87 (2), 2008, p. 255–269.

Motieka Egidijus, Adomėnas Mantas, Daniliauskas Jonas, *Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išsivijios atžvilgiu*, Vilnius: Strateginių studijų centras, 2006.

Mutz Diana C., *Population-Based Survey Experiments*, Princeton University Press, 2011.

Parutis Violetta, „Returning ‘Home’: East European Migrants’ Discourses of Return“, *International Migration*, 2013.

Parutis Violetta, „White, European, and Hardworking: East European Migrants’ Relationships with Other Communities in London“, *Journal of Baltic Studies* 42 (2), 2011, p. 263–288.

Plietinės visuomenės institutas, *Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai*, Vilnius, 2005.

Rakauskienė Ona Gražina, Ranceva Olga, „Threat of Emigration for the Socio-Economic Development of Lithuania“, *Business, Management and Education* 11 (1), 2013, p. 77–95.

Ražanauskaitė Justina, Brazienė Rūta, „Grįžtamoji lietuvių emigracija: prielaidos, požiūriai, kontekstas“, *Filosofija. Sociologija* 21 (4), 2010, p. 285–297.

Sipavičienė Audra, Gaidys Vladas, *Požiūris į emigraciją ir emigrantus: Lietuvos gyventojų ir užsienio lietuvių bendruomenių atstovų požiūrio į emigraciją tyrimas*, Vilnius: Tautinių mažumų ir išsivijios departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2008.

Sipavičienė Audra, Gaidys Vladas, Dobrynina Margarita, *Grįžtamoji migracija: teorinės įžvalgos ir situacija Lietuvoje*, Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2009.

Spence Michael, „Job Market Signaling“, *The Quarterly Journal of Economics* 87 (3), 1973, p. 355–374.

Užsienio lietuvių rėmimo centras, *Užduotis Lietuvai – nuo protų nutekėjimo prie protų pritraukimo*, 2008.

Viešosios politikos ir vadybos institutas, „Protų nutekėjimo“ mažinimas ir „protų“ susigrąžinimas, Vilnius. Parengta Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu, 2006.

Williams Allan, Baláž Vladimír, *International Migration and Knowledge*, Routledge, 2008.

Žvalionytė Dovilė, *Grįžusiųjų migrantų integracija kilmės šalies darbo rinkoje: Lietuvos atvejo analizė*. Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.

*SUMMARY**BEING A RETURN MIGRANT – ADVANTAGE OR DISADVANTAGE IN LITHUANIAN LABOUR MARKET?*

The paper explores how integration of return migrants into the labour market of their home country is influenced by the migration experience – does it give an advantage to returnees? Migration literature tends to focus on individual level factors such as human capital acquired abroad, to explain the success of the integration of returnees while somewhat neglecting the importance of the environment in their home country. This paper demonstrates that such structural factors as information asymmetry between a potential employer and a potential employee (in this case job-seeking returnee) as well as the perception of migration experience in the home country's labour market should be also taken into account.

The paper draws on an empirical study of the Lithuanian case. Consequently, the return migrants are defined as individuals who left Lithuania to reside permanently abroad for a period of at least one year after 1990 but were living permanently in Lithuania when the research was carried out. The main data sources of the research are three representative surveys carried out in 2013: a Lithuanian population survey (N = 1930), a survey of migrants who have returned to live in Lithuania (N = 804), and a survey of Lithuanian employers (N = 1000)⁵².

The research revealed that almost all return migrants have acquired valuable knowledge and skills while abroad, which they expect to use in advancing their careers in Lithuania. As many as eight out of 10 migrants who have returned to live in Lithuania said that while abroad they improved some of their skills. Yet the returnees, in assessing whether the migration experience helped them in their employment in Lithuania, frequently stated that their emigration experience had no effect or even thought that it was a disadvantage and that their new knowledge and skills are undervalued in Lithuania. Correspondingly, over 60% of respondent employers indicated that migration experience would have no effect on their choice of employee, and one in ten employers stated that this would be a disadvantage.

As could have been expected, there exists some heterogeneity in assessments of benefits of migration experience. For example, employers are relatively more positive about the experience gained abroad doing skilled work and less positive about doing unskilled work. Companies linked to other countries through their capital, market

⁵² All surveys have been conducted as part of the research “Friends or Foes? The Integration of Return Migrants into the Lithuanian Labour Market and Society” (March 2013 – April 2015, Contract No. MIP-020/2013), financed by the Research Council of Lithuania and conducted by researchers of the Public Policy and Management Institute (PPMI), including the author of the article.

and business relations are also relatively more inclined to opt for returning migrants. However, it should be noted that more than half of employers do not view even skilled work abroad positively, and most of internationally oriented companies when hiring a new employee would choose one with work experience and education acquired in Lithuania rather than abroad.

The paper argues that an important factor for ignoring the experience of returning migrants in the labour market is a somewhat unfavourable attitude towards return migrants and their migration experience present in the Lithuanian society and among employers. More than half of employers in Lithuania and almost half of the population of Lithuania agree with the statement that usually those who have failed abroad return to Lithuania. So, return is like a signal of failure, and employers who support this opinion are more likely to assess the migration experience as a disadvantage rather than an advantage.

Thus, in order to better understand the processes of return migration and integration of returnees, attention must be paid to whether the home country's labour market is returnee-friendly or unfriendly. Regardless of how much human capital return migrants bring from abroad, the successful integration of returnees is unlikely if their migration experience is not considered as an asset by the home country's labour market. The returnee-unfriendly environment leads not only to the loss of potential benefits of human capital, but also to the unsuccessful reintegration of returnees and, eventually, to their repeat migration. Therefore, the Lithuanian migration policy which aims mainly at encouraging return migration, instead of focusing largely on the migrants themselves and their migration decisions, should devote much more attention to the integration process of returnees and include measures for making labour market more returnee-friendly.